

PURGATÓRIUM

A negyvenes-ötvenes évek hitelesebb jellemzésére egy mostanig levéltárban lappangó dolgozatból idéznék egy rövid részletet: „A kommunisták uralomra jutása azonban még a megmaradt kisebbségi jogokat is eltörölte, mégpedig a demokrácia, az egyenlőség és szocializmus jelszavaira hivatkozva. (...) Soha ilyen nagy kereslete nem volt még jellemtelen, gerinctelen, nemzetietlen magyaroknak, és más mindenféle és mindenre elszánt emberi söpredéknek. Ezek foglaltak el minden helyet az államnál, a pártban és a szakszervezetben, és mindennütt, ahol érdemes volt helyet elfoglalni. Ezzel egyidőben pedig tervszerűen folyt mindazoknak a magyaroknak a félreállítására vagy félreállítására. Aki nem halt meg, az börtönbe került, aki nem került börtönbe, annak megélhetési alapja veszett el. Történt mindez a lelkiismereti szabadság földjén [utalás Erdély múltjára – K. P.], egy kultúrát építő és hordozó kétmilliónyi magyarsággal.”

Alapvető emberi jogainkat a proletárdiktatúra erősen korlátozta. Emlékezzünk csak: törvény garantálta a levéltitkot, de ez gyakorlatilag azt jelentette,

hogy a Securitate gondosan megőrizte az állampolgárok levelezésének tartalmát. Az útlevelünket a Milícia őrizte, s csak bizonyos feltételek teljesítése esetén kaphattuk azt kézhez. Zárt városban lakást és „buletint” szerezni? – ugyan kérem! Egyszerű halandó nem, de a párt hű katonái és a rendszer elkötelezett hívei gond nélkül jöhettek-mehettek határokra át, telepedhettek le zárt városokban. S mindezt az emberek közötti egyenlőség jelszava – stilszerűen: lozinkája² – alatt!

Vitathatatlan: milliányi hazánkfia még ma is visszasírja „azokat a szép időket”, sőt azt sem lehet tagadni: a korszaknak voltak lazább pillanatai is (pl. „azok a lázas hetvenes évek”), amikor elfelejtettük, hogy diktatúrában élünk, de azt hiszem, olvasóim is egyetértenek velem abban: jó, hogy lejárt, jó, hogy túléltük! Kegyetlenségének, gonoszságának utóhatásai azonban még ma is érezhetőek. Ma – huszonnyolc évvel a fordulat után.

Kinek a rendszer kilakoltatást, birtokból való kiebbrudalást hozott és korlátokkal, sorompóval (súlyosabb esetben: ráccsal) vette körül, az nem dicsérheti igaz szívvvel a kommunizmust. Ám olyanok is vannak, szép számmal, „kik még ma is dicsérik a letűnt rendszert. Ők – vélhetően – a kedvezményezettek oldalán álltak. Mert nyilvánvaló: akinek az új hatalom hivatalt és funkciót adott, az híve lett a rendszernek – józanul mérlegelve meg sem lehet dorgálni az

ilyen embert. Akinek a rendszer segítségével sikerült kiemelkednie a mezőségi sárból és ingyen lakást, városi állást kapott, az nyilván híveül szegődött a „népi demokráciának”, annál is inkább, mert a rendszer „csupán” feltétlen engedelmséget és hűséget kért cserébe. Az ilyen embernek kötelessége volt a rendszer iránti lojalitásáról koronként tanúságot tennie. Ezek írásos nyomait ma is föllehetjük a korabeli újságok hasábjain. Ugyanis a párthű írástudóknak ez volt a feladatuk, ezt várta tőlük a hatalom: „vonalas” cikkeket, verseket, színdarabokat, neobarokk ömlengéseket írni. A szerkesztőségi zsargonban musz-cikknek nevezték az efféle, az elnevezést a muszaj szóból képezték. A megyei napilapoknál általában megvolt az a néhány erős gyomru személy, akinek bérlete volt az ilyen munkára, s aki hektárszámmra gyártotta az efféle. Az olvasó is tisztában volt a játékszabályokkal, ezért az újság első oldaláról csak a címekeket olvasta el (vagy azokat sem). Igényesebb írástudó, aki nemcsak cikkeket termelt, hanem prózát is írt, igyekezett megszökni az efféle munkák elől, mert ez a munka megalázó, lélekölő, mindenekelőtt pedig hazug volt, ami előbb vagy utóbb önvizsgálatra készítette az embert.

Álljon itt Domokos Géza önvallomása a 60-as évek kompromisszumairól.

„Tudtam már akkor, 1968 nyarán, hogy a nyomásra, po-

litikai és erkölcsi elveim ellenére [az Előrébe] írott cikk³ nem válik dicsőségemre. Méliusz József, Szász János, Bodor Pál a tanúm: tudatosan vettem válamra a szégyen keresztjét. (...) A morgó, vicsorgó vadat meg kell nyugtatni. Sosem szűnt meg bennem a gyanú, hogy egy év múlva, 1969 decemberében azért neveztek ki a Kritikon igazgatójává, mert azt a cikket megírtam. Azon még gondolkodnunk kell sokunknak, elsősorban nekem: megérte-e? Erkölcsileg bizonyára nem érte meg. Politikailag tévedés volt, hallottuk ma. [Ahol mindez elhangzott: vitanap Debrecenben, 1993-ban, a romániai magyar irodalomról, Ágoston Vilmos vitaindítójával. – K. P.] Ami két évtizedes kiadói munkámat illeti, az az önzetlen erőfeszítés – a tisztító, szabadító kockázatvállalás lehetőségét és nemegyszer örömet idézem fel – számomra megérte.

Amikor most és a jövőben megméretik a romániai magyar író sorsa, aligha lesz bölcs és célravezető lemondani, nem, nem a megbocsátó, hanem a történelmi megközelítésről. Más szóval: **abból a valóságból kiindulva kell megvizsgálni életünket, tévedéseinket, amiben ezek megtörténtek. Kérlelhetetlenül, de igazságosan.**⁴

Kompromisszumok tehát voltak, vannak és lesznek. A kompromisszumok mértékéről pedig nem holnap hajnalig,

hanem hónapokig lehetne vitatkozni. Miként vitatkoztunk is nem egyszer az 1989 decemberétől eltelt esztendőben. – Erről a kompromisszum-készsegről nekem is volt egy vitám, 1998-ban, de a vita láng, füst és sebesülés nélkül zajlott le. A vita végeztével mindenki tokjába csúsztatta a parabellumot és elvonult a lőtérrel.

1 Dobai Istvánnak az erdélyi kérdés megoldása tárgyában tett javaslata; címnélküli, Magyar nyelven írt 15 oldalas tanulmány, 1957-ből. CNSAS levéltára, Fond penal 104., 3. kötet, 32–46. p.

2 Buletin (rom.) = személyi igazolvány; lozinca (rom.) = jelmondat.

3 A cikkben D. G. az ún. kettős kötődés-vitáról szól, amikor a magyarországi írók megpróbálták megfogalmazni azt a tételt és elvárást, hogy a kisebbségi magyar irodalmak, a maguk kettős kötődésével (egy szomszédos szocialista országban lévő többségi nemzet felé, magyar íróként) hidat alkothassanak a magyarság és szomszédai között. Ezt a felvetést a romániai magyar sajtóban párt-felszólításra meg kellett hazudtolni. Akkor ezt néhányan, köztük D. G. is, vállalták, abból a megfontolásból, hogy az új párhatalom (N. Ceaușescu) felé kedvező pozíciókat szereznek. (Dávid Gyula szíves közlése.) – Vélhetően ez is hozzájárult A Hét c. folyóirat elindításához (1970), a Kritikon Kiadó alapításához (1969) stb.

4 Látó, 1993. febr. 357. p. – A kötet minden idézetében a kiemelések tőlem! – K. P.

Kuszálík Péter

SÜTŐ ANDRÁS PURGATÓRIUMA

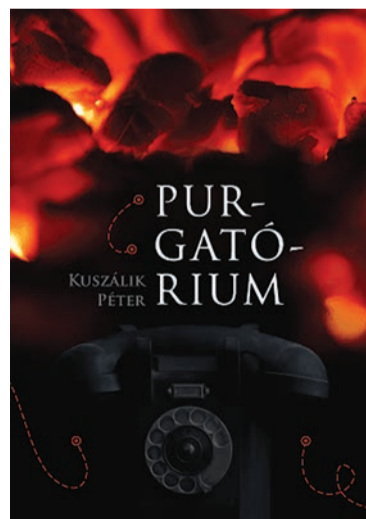
Csak egészen kevés esetben hálás a múlttal való szembenézés (holtakról jót vagy semmit, megalapozott mondás ez!): a történelmi tisztánlátás, bármennyire is törekszünk rá, sohasem volt az emberi faj különösebb jellemzője. Kuszálík Péter vitairata, a Purgatórium Sütő András néhány, széles körben nem ismert tetteire igyekszik magyarázatot keresni.

Széles körben: ez talán némi magyarázatot igényel. Betűvésők világában ugyanis már régebben elterjedt az a nézet, hogy Sütő András viselt dolgai nem igazán illeszkednek abba a képbe, amit a szélesebb réteg ápol róla. Viselt dolgai: kortársak feljelentése a Szekuritátának, emiatt török derékba Földes László irodalomkritikus (1922–1973) pályája, írásaival a kommunista diktatúrát dicsőíti olyannyira, hogy a rendszer föl is használja azokat különféle propagandaeszközökben. Hiszen Sütő írásainak ugyancsak meggyőző ereje van, a nép nyelvén szólnak – erre nagy szüksége volt az akkori hatalomnak. Kuszálík könyvéből idézve: „Gaál Gábor 1945-ben meghirdette a jelszót: »ha a föld alól is, de elő kell keríteni az írókat az új irodalom számára«”. Balogh Edgár

(1906 – 1996) hívására a nagyon fiatal Sütő András bekerül az „új irodalomba”.

A szerző mindjárt az első oldalakon leszögezi: célja nem a támadás, hanem az igazság földerítése. Olvasóját arra biztatja, maga is nézzon utána a könyvben olvasottaknak, úgy alkossa meg a maga véleményét. Ő csak annyit tesz, hogy a négy részből álló vaskos könyvében (*A múltat be kell vallani; A P. F. szindróma; Hozzászólások a Földes-vitához; Egy életút margójára*, ehhez még hozzájárul egy alapos függelék) jóformán minden számára elérhető adatot az érdeklődő rendelkezésére bocsát. Olykor száraz, ismétlődő, csak irodalomtörténészek számára értékelhető adatok ezek, ám a számtalan személy, személyiség említése meg-hökkentővé teszi néha a sorokat.

Laikusok számára meglepő lehet, hányan alkottak a diktatúrának különféle kiváltságokért. Egy személyt mindenképpen meg kell említenünk, az *Igaz Szó* főszerkesztőjét, Hajdu Győzöt (1929–2018), aki olyan hévvel szolgálta

ki a Ceaușescu-rendszert, hogy az még egy „alig becsületes” ember számára is szégyellnivaló lett volna. Hajdu totális lefekvése a rendszernek (tulajdon magyarságát is megtagadva) jól mutatja,

mire képes az emberi aljasság.

Kuszálík Péter könyve kapcsán az egyik, s talán legfontosabb kérdés: független maradhat-e egy alkotó az adott rendszertől, s ha nem, meddig mehet el annak kiszolgálásában. Pár példa a lehetséges magatartásformára: Székely János (1929–1992) kénytelen volt kompromisszumokat kötni, hogy édesapját, akit a rendszer bírálataért ítéltek el, kihozza a börtönből. A tehetséges költő ennek ódiámát az 1989-es változások után minden további nélkül vállalta, sok más szerzőtől eltérően. Bodor Ádám (1936) teljesen tiszta maradt, ezért börtönbe is került, később Magyarországra emigrált. A mára nagyrészt elfeledett Nagy István (1904–1977) meggyőződéses kommunista volt, a rendszert habozás nélkül kiszolgálta. Pályatársa, Asztalos István (1909–1960) szintén kiszolgálta a rendszert, de már fenntartásokkal. Szilágyi Domokos (1938–1976) jelentései sokakat megdöbbentettek, többen azt sem zárják ki, hogy öngyilkosságában lelkiismerete hangja is szerepet játszott.

Miklóssi Szabó István

Csupán a fentiekből kiderül: bonyolult korszak volt a kommunista diktatúra. Nyilvánvaló, hogy mindenképpen elítélendő az, aki önös érdekből szolgálta ki a rendszert, erre a már említett Földes László szavaival Kuszálík könyve is rámutat: „*Ha valaki becsületes író, ebben az országban csak az asztalfióknak ír.*” Ugyanakkor a változások után az asztalfiókობól nem kerültek elő nagy művek. Sok szerző azt vallja, azért nem került elő semmi, mert a lényeges mondanivalót a diktatúrában is el lehetett mondani. Ezt erősen kétlem, s erre jó példa a *Purgatórium*.

Mindent összevetve, Kuszálík Péter vitakönyve valójában a jövőnek szól. Elkésződött egy olyan korszak, amikor nyíltan és érzelemmentesen lehet és kell tárgyalni bizonyos alkotókat, szerzőket. Valójában ez történelmi megmérettetése a műveiknek is.

Kuszálík Péter: Purgatórium. Második, bővített kiadás. Kárpát-medencei Tehetséggondozó Nonprofit Kft., Budapest, 2019